

Марина Макуха

ОСНОВНІ ТИПОФОРМУВАЛЬНІ ОЗНАКИ ЧАСОПИСУ «ДРУКАРСТВО»

Досліджено особливості типоформувальних факторів наукового журналу на прикладі науково-практичного часопису для фахівців видавничої справи, поліграфії та книгорозповсюдження «Друкарство».

Ключові слова: часопис «Друкарство», наукова періодика, науковий журнал, типоформувальні ознаки наукового журналу.

Исследовано особенности типоформирующих признаков научного журнала на примере научно-практического журнала для специалистов издательского дела, полиграфии и книгораспространения «Друкарство».

Ключевые слова: журнал «Друкарство», научная периодика, научный журнал, типоформирующие признаки научного журнала.

We explored the features that form the type of the scientific magazine for example of the scientific practical magazine «Drucarstvo» for the specialists of publishing printing industry and book-distribution

Key words: «Drucarstvo», scientific periodicals, scientific magazine, features, that form the type of the scientific magazine.

Якість і рівень комунікації видань великою мірою залежить від чіткості їхніх основних типоформувальних ознак, здатності постійно відповідати потребам конкретної читацької аудиторії, наявності виразної видавничої концепції. За словами дослідниці Е. І. Огар, «завдяки цьому забезпечуються внутрішня цілісність, композиційна стрункість, наявність постійних рубрик і — що не менш важливо — регулярна наповнюваність їх матеріалами, змістова та жанрово-стилістична однорідність видання, сталість його популяризаторської парадигми» [12, 419].

Загалом проблематику типологічного поділу науково-періодичних видань не можна назвати недослідженою. Так, науковець О. І. Акопов пропонує класифікацію спеціальних журналів, основою якої слугує

вид діяльності, кваліфікаційний рівень читачів, на яких спрямоване видання. Дослідник виокремлює три види наукових журналів: наукові, професійні й інформаційні [1, 28]. Ця класифікація розроблена в контексті історичних умов минулого тисячоліття, тому з'явилася потреба окреслити основні типоформувальні фактори наукової періодики на сучасному етапі. За словами професора В. В. Різуна, важливість конкретних типологічних критеріїв змінюється відповідно до соціально-економічних умов [14, 21]. Тому виникають нові важливі типоформувальні ознаки видань, серед них основними є кон'юнктура ринку, читацький попит, географія матеріалів, наявність реклами [14, 22]. Дещо інший погляд має дослідниця О. Д. Кузнецова [9, 11], яка розробила класифікацію журналів на основі дихотомічного, трилематичного та поліматичного поділів.

Мета статті полягає в спробі поєднати наявні системи класифікації в одній площині на прикладі науково-практичного часопису «Друкарство». *Завдання* розвідки — узагальнити запропоновані класифікаційні системи, проаналізувати нові важливі ознаки наукового періодичного видання, з'ясувати роль кожного окремого типоформувального фактору крізь призму часопису «Друкарство».

Дослідження періодичних видань для з'ясування їхнього місця в системі друку передбачає теоретико-типологічний аналіз, що охоплює такі складники: класифікація за тематичною спрямованістю і цільовим призначенням, створення типологічних характеристик журналу та його типу й виду. Дотепер за основу такого аналізу використовують класифікацію О. І. Аكوпова. Основними типоформувальними ознаками періодичного видання він називає видавця (структура, яка видає), мету й завдання, читацьку аудиторію [1, 38].

Наукова преса відіграє важливу роль у комунікації науковців і розвитку науки загалом. Із цим погоджується Е. С. Ліхтенштейн, наголошуючи, що журнал посідає місце основного провідника в науці та техніці [9]. У чинному стандарті журнал (часопис) тлумачать як «періодичне журнальне видання, яке виходить під постійною назвою, має постійні рубрики, містить статті, реферати, інші матеріали з різних громадсько-політичних, наукових, виробничих та інших питань, літературно-художні твори, ілюстрації, фотографії» [3, 24]. Часопис «Друкарство» повністю відповідає всім критеріям наукового журналу, окресленими в ДСТУ 3017–95: «періодичне журнальне видання ста-

тей та матеріалів теоретичних досліджень, а також статей та матеріалів прикладного характеру, призначене переважно фахівцям певної галузі науки» [3, 25].

Періодичні видання мають, за словами О. І. Акопова, три рівні сприйняття і три рівні читачів: масового читача, масового галузевого та спеціального читачів [1, 8]. Саме остання група сприймає наукову та спеціальну інформацію. Потреба такої аудиторії зумовила появу спеціалізованих видань, до яких і належить аналізований журнал. Терміном «спеціальне періодичне видання» номінують видання, призначені для фахівців різних професій [10, 417]. Спеціальні періодичні видання також називають «галузевими». Говорячи про часопис «Друкарство», ми послуговуємося обома термінами. Хоч, як зазначає Е. І. Огар, «більш точним і більш містким видається перший термін», оскільки охоплює весь спектр періодичних видань, метою яких є розповсюдження «спеціальної, ділової інформації, розрахованої на спеціалізований ... рівень суспільної свідомості» [12, 417].

У своєму дослідженні О. І. Акопов [1, 7] наголошує на тому, що найбільш важливими, визначальними ознаками, які доповнюють одна одну, є **тематичне спрямування та цільове призначення**. Відповідно до цих ознак і виокремлюють дві головні класифікації — за тематичним поділом і за цільовим призначенням.

За основу тематичної класифікації періодичного видання Н. В. Зелінська [6, 221] й О. І. Акопов [1, 11] пропонують покласти схему, яка прийнята в бібліографічних покажчиках. Але, як зазначає Н. В. Зелінська, і тут є певні проблеми й недопрацювання, тому «вирішальними тут є унікальність, неповторюваність назви часопису та її відповідність тематиці матеріалів» [6, 221]. Важливість доречної назви засновники журналу «Друкарство» усвідомили одразу, тому назва часопису була не спонтанна, а зважена й обдумана. Тематичні уточнення потрібні здебільшого, якщо назва періодичного видання універсальна та не дає уявлення про тематичну палітру видання [6, 229]. Оскільки назва «Друкарство» дає можливість чітко сформувати у читача уявлення про зміст часопису, то зазначення тематичного діапазону було не обов'язкове, а в конкретному випадку навіть зайве.

Найбільш показовою ознакою видання, яка характеризує його призначення, читацьку адресу, мету, завдання й тип, є класифікація

за цільовим призначенням [1, 27]. Журнал «Друкарство» позиціонував себе як науково-практичний часопис. Це призначення не було номінативним, тому що в часописі не лише публікують результати наукових досліджень, призначених для наукових працівників, що характерно для наукових спеціальних журналів, а й відображають практичну діяльність галузі, призначену спеціалістам-практикам, що характеризує професійні спеціалізовані журнали. Це доводить, що часопис був унікальним виданням, яке об'єднувало працівників книговидавничої науки та практики, це необхідно для нормального розвитку галузі в цілому.

Для спеціалізованих журналів важливою ознакою є *статус і роль організації, яка заснувала та видає часопис*. Засновниками «Друкарства» стали Державний комітет у справах видавництв, поліграфії та книгорозповсюдження, Український науково-дослідний інститут зі спеціальних видів друку, Видавництво «Бліц-Інформ». Кожен із співзасновників журналу відповідав за свою ланку діяльності в редакційно-видавничому процесі, що зазначено в Установчому договорі. Цей факт сприяв більшій стійкості видання в інформаційному ринку України.

Завдання журналу, за словами М. Анікіної, полягає в представленні «фактів не у спалаху першого знайомства, а у світлі роздумів чи творчого перетворення» [2, 79]. Журнал є провідником нового в науці та техніці, йому належить першочергова роль у пропаганді наукових знань й оперативної інформації [11, 67].

Для того щоб визначити завдання та мету часопису «Друкарство», варто проаналізувати декілька документів. Серед перших на увагу заслуговують свідоцтва про державну реєстрацію, де програмною метою названо «висвітлення проблем видавничої діяльності, друкарської справи, книгорозповсюдження в Україні та у світі, матеріалів з історії книги та друкарства». На практиці це завдання редакція почала виконувати не лише з першого числа часопису, а й фактично з першої статті [18, 6–7].

Науковий інтерес становлять також вступні статті першого номера «Друкарства». У «Слові до читачів та авторів» О. Ф. Розум зазначає, що на сторінках видання редакція буде «висвітлювати сьогоднішні проблеми друкарства і проблеми завтрашнього дня, ...вести мову про клопоти преси, видавництв, поліграфічної промисловос-

ті, технології, техніки, маркетингу та економіки галузі... писати про успіх і вади книгорозповсюдження» приділяти «увагу дизайну і якості видань». Вони не залишають «без уваги успіхи і негаразди машинобудівної, електронної, паперової, хімічної, лакофарбової та інших галузей промисловості, розвиток яких пов'язаний з перспективою видавничо-поліграфічного комплексу України. Знайдеться місце... і історії світового та українського друкарства, досвіді майстерної роботи, широкій рекламі нових технологічних процесів, сучасного устаткування, пропаганді вітчизняних і зарубіжних витратних матеріалів» [15, 1].

Продуманість, виваженість і серйозне ставлення до реалізації поставленої мети можна побачити в усіх номерах журналу. Редакційна колегія постійно звітувала про реалізацію завдань фактично за пунктами, що підтверджує усвідомлення відповідальності перед читачами за виконання поставленої мети, це можна прослідкувати, наприклад, у редакційній статті від 1996 року № 3 [5, 1]. Про таку відповідальність свідчить постійне (від 2002 р. № 4) звернення головного редактора до читачів й авторів на першій сторінці кожного номера, де він звітує про виконану роботу, розповідає про заплановане й анонсує матеріали конкретного номера.

Один із найважливіших показників рівня підготовки видання — його *читацьке призначення*. Л. Є. Піскозуб зазначає, що, знаючи читацьку аудиторію конкретного видання, «можна з достовірністю сказати, чи будуть його читати та сприймати читачі певних груп» [13, 68].

Мета періодичного видання повинна повністю відповідати потребам тієї читацької аудиторії, для якої видання створене. Із урахуванням її вподобань і характеристик добирають, за словами професора В. В. Різуна, «певну тематику, жанри, мову, оформлення» [14, 23]. Читацьке призначення часопису «Друкарство» чітко зазначене одразу в першому номері й залишилося таким до останнього. Реальність читацького призначення засвідчує тематичний спектр матеріалів та відповідних рубрик, розрахованих для працівників видавничої справи («Історія книги і друкарства», «Творча майстерня», «Держава і книга» тощо), поліграфії («Технологія», «Устаткування», «Витратні матеріали» тощо) та книгорозповсюдження («Книжковий салон», «Виставки», «Візитна картка» та ін.).

Як наголошує професор Н. В. Зелінська, ринкові умови змушують редакцію окреслювати читацьке призначення виважено, творчо та акуратно. Подекуди цю типологічну ознаку вмотивовано не називають, що є виправданим, адже науковий журнал призначено фахівцям конкретної галузі науки. В окремих випадках, коли потрібно «спеціально привернути увагу до цього, звзвити чи розширити читацьку аудиторію», призначення зазначають [7, 402]. У часописі «Друкарство» читацьку аудиторію окреслюють чітко: «Для фахівців видавничої справи, поліграфії та книгорозповсюдження», що одразу засвідчує широке читацьке призначення. Тобто до цього питання редакційна колегія поставилася відповідально й не змусила своїх читачів вагати-ся у виборі саме цього видання.

Типоформувальні ознаки журналу (організація, яка видає видання; мета та завдання; читацька аудиторія) формують вторинні типологічні ознаки, до яких належать авторський склад, внутрішня структура, оформлення, жанрова палітра [1, 37]. Наприклад, особливості читацької аудиторії часопису «Друкарство» зумовили його оформлення та наявність конкретних жанрів.

Запорукою високої якості видання вважають сильний *авторський колектив* [12, 420]. Найбільшим фактором впливу на тип періодичного спеціалізованого видання, за словами дослідника О. І. Аكوпова, є авторський колектив. На відміну від масової літератури, у спеціалізованих виданнях можна чітко виокремити категорію авторів. Основна особливість спеціалізованих видань, зокрема, журналів, полягає в тому, що їхні автори одночасно — частина читачів. Від авторського складу, як правило, залежить тип видання [1, 43].

Оскільки редакція журналу «Друкарство» позиціонувала себе як науково-практичний часопис, то, зрозуміло, що авторський колектив повинен бути представлений як практикаками, так і науковцями галузі. За дванадцять років існування журнал «Друкарство» представив читачам матеріали 665 авторів (незначна кількість статей — без авторства). У часописі надруковано понад тисячу шістсот статей. Сімдесят два автори мають по п'ять і більше статей. Серед них від 5 до 9 матеріалів — 48 авторів, від 10 до 19—15 (В. Галаган, А. Дорош, І. Когут, В. Лисенко — по 10 статей, І. Попов, В. Шерстюк — 11, С. Ярема, І. Леонов, Т. Слухаська — 12, О. Афонін, А. Шевчук, Р. Іванченко — 13, Т. Мартинюк — 14, В. Морфлюк— 15, М. Мережко — 17,), від 20

і більше — 9 авторів (О. Мельников — 21, А. Степанова — 24, О. Величко — 26, Б. Никифору — 29, І. Агарков — 30, О. Розум, Е. Лазаренко — 32, Ф. Мартинюк — 42, М. Тимошик — 56). Серед авторів є лідери, які сумарно написали 292 статті, що становить 18 % від загальної кількості. Отже, ця найбільш активна частина авторського колективу у співвідношенні науковці—практики була представлена таким чином: науковці галузі (де враховані й п'ять студентів та аспірантів) представлені 36 авторами, і практики галузі (серед них є і ті, які мають наукові ступені (5 осіб) або одночасно є студентами чи аспірантами (3 особи) — також 36 авторами. Така збалансованість ще раз доводить, що вибір науково-практичного типу видання був не випадковим.

Важливими ознаками видання слугують особливості оформлення, внутрішня структура, жанрова палітра. Дизайн відіграє важливу роль навіть у сприйманні інформації висококваліфікованим, підготовленим реципієнтом. Тут стають важливими форма та естетичність тексту [12, 420].

Внутрішня структура журналу втілюється у принципі розташування матеріалів безпосередньо в середині журналу. Зрозуміло, що матеріали структурують у певні рубрики, розділи, параграфи. На сході своєї історії наукові журнали не мали ці всі елементи, а подавали усі наявні статті без тематичного поділу чи жанрових різновидів. Першопрохідцем структурного поділу в українській науковій періодиці був «Вісник Національної академії наук України» [7, 406]. Кращими практичними здобутками у структурі користувався і часопис «Друкарство». Окрім тематичних рубрик, тут були такі як «Книжковий салон», «Книжкова полиця», де вміщували новинки літератури. Цікаву розважальну інформацію, пов'язану з галуззю, розміщували в розділі «Дозвілля» тощо.

Перед колективом часопису стояло завдання розробити таку структуру, яка б була логічною, функціональною, неповторною і відрізняла видання поміж інших. Редакційний колектив об'єднував наукові статті в окремі самостійні рубрики. Отже, структура «Друкарства» перестає бути лише формальною ознакою, а чітко конкретизує його тип. Тому нам важливо дослідити метод подачі та характер рубрикації. Звичайно, що рубрикаційна структура наукових журналів одноманітна й дещо передбачувана, але, незважаючи на це, кожен окремий журнал має свою особливість у рубрикаційному поділі [1,

43]. Наприклад, у «Друкарстві» прослідковується поділ матеріалів на рубрики за принципами цільового призначення і тематичного поділу. Зв'язок типу видання і внутрішньої структури дуже міцний, адже зазвичай, лише переглянувши внутрішню структуру журналу, можна одразу визначити його тип [1, 44].

Для спеціалізованого періодичного видання внутрішня структура журналу є ще й тому важлива, що читач може з легкістю відзначити матеріали, які його цікавлять, гарно продумана структура сприяє ефективному засвоєнню інформації. Окрім цього, важливим ще є питання зв'язку і відповідності внутрішньої структури до інших типоформувальних ознак [4, 422]. Рубрикаційний поділ «Друкарства» повністю відповідає меті та завданню, враховує особливості сприймання своєї читацької аудиторії, оформленню тощо.

Для журналу «Друкарство» характерними протягом всього існування було поява нових розділів, припинення існування наявних або їх перефразування, заснування та закриття нових рубрик, зміни обсягу між окремими рубриками. Наприклад, лише один раз читачі побачили такі рубрики, як «Культура слова», «Пошта», «Галерея пам'яті», «Зворотній зв'язок», «Шрифтовий вінок», «Діаспора» та ін.

Зміст постійно відзначався появою нових рубрик. Є серед них і ті, які не змінили суті й охоплюваних ними проблем галузі, але дещо змінили свою назву: «Держава і галузь» на «Держава та видавнича справа», «Книжковий салон» на «Книжкова полиця», «Статистика галузі» на «Статистика, аналіз, прогнози», «Організація виробництва» на «Організація праці» тощо.

Рубрики «Нормативні акти», «Програмне забезпечення», «Поступ державної програми», «Суспільство і книга», «Проблеми якості», «Екологія» та деякі інші з часом повністю припинили своє існування. Це пояснюється тим, що рубрики малого обсягу укрупнювали шляхом об'єднання із тематично тотожними. Порівнюючи співвідношення сторінок у окремих рубриках, простежується тенденція до збільшення обсягу статей кожної частини. Це дозволяє тематично відокремити матеріали журналу й допомагає читачу зорієнтуватися у змісті часопису.

Серед наявних протягом усього існування часопису «Друкарство» 64-х рубрик були й лідери (кількість статей яких становила не менше третини від найбільш заповнюваної рубрики), а саме: «Устаткуван-

ня» — 151 стаття, «Виставки, форуми, конференції» — 123 статті, «Історія книги і друкарства» (згодом «Історія») — 106 статей, «Науковий пошук» — 104 статті, «Новини» — 98 статей, «Технологія» — 94 статті, «Видавнична справа» — 84 статті, «Витратні матеріали» — 83 статті, «Поліграфічна справа» — 79 статей, «Візитна картка підприємства» — 63 статті, «Держава і книга» — 61 стаття, «Книжкова полиця» — 52 статті. Ці рубрики становлять 68 % від усієї кількості статей.

Суттєвим для кожного журналу є *жанрова палітра* уміщуваних тут матеріалів [6, 232]. Тип видання та жанри твору перебувають у тісному зв'язку. При цьому перше формує друге, а друге визначає перше.

Не менш важливі й формальні типологічні ознаки — це обсяг, періодичність, наклад, які також залежать від типоформувальних факторів [1, 37]. Наприклад, читацька аудиторія журналу дає чітке уявлення про виправданість його накладу. *Обсяг* часопису «Друкарство» тенденційно збільшувався від першого номера до останнього (середній показник — 11,05 ум. др. арк). Обсяг усіх номерів журналу, зокрема й спецвипусків, становить 696,5 ум. др. арк. За формату 60×90/8 журнал мав 2–3 шпальти.

Періодичність також відіграє значну роль у функціонуванні видання. Це не формальна ознака, тому що вона демонструє особливість наукової комунікації через періодичне видання: «на одному кінці комунікативного каналу існує постійна очікуваність нової спеціальної інформації, а на другому — спроможність регулярно її задовольняти» [12, 418]. Окрім цього, періодичність свідчить про рівень фінансування, а отже, і фінансової стабільності. Спочатку періодичність часопису «Друкарство» була нестабільною, що пов'язано з фінансовими труднощами. Редакцію журналу це питання турбувало, тому що завдяки періодичності створюється ритм подання інформації, «потенційна напруга, а при її належному рівні — досягається ефект очікування» [7, 405]. Із 1995 р. до 1998 р. періодичність журналу варіювалася від двох до п'яти разів на рік. Забезпечуючи належну періодичність, формально ці номери виходили здвоєними, а вже через чотири роки існування періодичність становила шість разів на рік. Для наукового журналу звична періодичність 4, 6, 12 разів на рік, завдяки такій періодичності журнал почав повноцінно відповідати читацьким очікуванням.

Наклад свідчить про рівень актуальності видання в країні та про доступність для читачів [8, 32]. «Друкарство» виходило накладом

1 000 примірників [16, 444]. Тираж у 1 000, за дослідженнями [8, 32], був найпоширенішим серед наукових журналів. Зважаючи на орієнтовну кількість реципієнтів часопису, робимо висновок, що на початку виходу він був більш доступним, порівнюючи з останнім роком (це пов'язано зі зростанням кількості представників книговидавничої галузі).

Місце розташування редколегії видання, на нашу думку, є важливим фактором, тому що воно свідчить про географію впливу. Аналізуючи журнал «Друкарство», зазначимо, що ця ознака стає ще більш значущою, адже вона допомагає нам досягнути, чи справді часопис мав вплив на наукову думку не лише в Києві. У цьому контексті основними є не лише *географія місця заснування, а й географія авторського колективу та читачької аудиторії*. Як зауважено раніше, автори часопису — представники різних регіонів, а географію читачів можна окреслити за передплатою та отриманими листами, адресатами яких були не лише жителі Києва. Показовим прикладом всеукраїнської важливості є великий список організацій з усіх точок країни, які фінансово допомогли журналу на початку його існування.

Аналізуючи наукові журнали, дослідники виокремлюють, окрім вище зазначених, ще й інші ознаки. Серед них — *перелік назв статей англійською мовою*, що важливо для міжнародної популярності. Із 2002 (№ 4, липень—серпень) редакція «Друкарства» започатковує розташування двох змістів: українською й англійською мовами, що дало можливість науковцям інших держав ознайомитися з матеріалами кожного номера. Окрім цього, англійською мовою подавали резюме статті безпосередньо біля кожної з них.

Ще одним фактором слугує *наявність анотацій* до статей, що полегшує пошук літературних джерел із певного питання [8, 35]. У часописі «Друкарство» спочатку таких анотацій до 2002 року № 4 не було, але це можна пояснити чіткою спеціалізацією та тематично логічною рубрикацією.

Індикатором рівня журналу вважаємо *наявність інформації про авторів*, яка необхідна для виокремлення наукових шкіл та конкретного місця проведення дослідження. Інформацію про кожного автора (основна посада / посади, наукове звання та науковий ступінь) зазначали на початку номера в алфавітному порядку, що вкотре свідчить про продуманість концепції видання.

Наявність посилань на інформаційні джерела — важливий елемент наукового матеріалу [8, 35]. Такі посилання мали місце в досліджуваному виданні.

Показник **наявності журналу в бібліотеках** демонструє доступність видання для читачів, а отже, впливовість на наукову думку України загалом.

Проаналізовані фактори дають змогу досягнути причини успіху часопису «Друкарство», міжнародного визнання [19; 20] та його становлення як впливового суб'єкта розвитку видавничо-поліграфічної галузі. Отже, основні типоформувальні ознаки допомагають з'ясувати рівень наукового періодичного журналу, досягнути місце видання в інформаційному ринку й дослідити особливості функціонування періодичного видання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Акопов В. И.* Методика типологического исследования изданий (на примере специализированных журналов) / В. И. Акопов. — Иркутск : Изд-во Ирк-го ун-та, 1985. — 95 с.
2. *Аникина М. Э.* Типология периодической печати / М. Э. Аникина, В. В. Воронова и др. ; [ред. М. В. Шкондин, Л. Л. Реснянская]. — М. : Аспект Пресс, 2007. — 235 с.
3. Видання. Основні види. терміни та визначення : ДСТУ 3017–95. — К. : Держстандарт України, 1995. — 48 с.
4. *Грень З.* Особливості структури спеціалізованого періодичного видання (На прикладі тижневика «The Economist») : зб. праць НДЦІ. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 422–428.
5. Друкарство. — 1996. — № 3 (10).
6. *Зелінська Н. В.* Наукове книговидання в Україні : історія та сучасний стан : [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. В. Зелінська. — Львів : Світ, 2002. — 268 с.
7. *Зелінська Н. В.* Українська наукова публіцистика в сучасних типологічних вимірах : реалії та прогнози / Н. В. Зелінська // Українська періодика : Історія і сучасність : [доп. та повід. п'ятої Всеукраїнської наук. — теорет. конф., Львів, 27–28 листопада 1998 р. / відп. ред. М. М. Романюк та ін., НАН України ЛНБ ім. В. Стефаника. Науково-дослідний центр періодики]. — Львів, 1999. — С. 396–408.
8. *Кавуненко Л. П.* Формування системи наукових журналів соціогуманітарної сфери України / Л. П. Кавуненко, В. І. Хоревін, К. О. Лузан // Проблеми науки. — К., 2006. — № 2. — С. 30–36.

9. Кузнецова О. Д. Спроба класифікації сучасних журнальних видань України / О. Д. Кузнецова // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 1995. — Вип. II. — С. 174–180.
10. Летвитская Н. Г. Типологическая классификация журналов / Н. Г. Летвитская // Изд. дело : Реф. информ. — 1983. — № 9. — С. 32–43.
11. Лихтенштейн Е. С. Редактирование научной, технической литературы и информации / Е. С. Лихтенштейн, А. И. Михайлов. — М. : Высшая школа, 1974. — 312 с.
12. Огар Е. І. Сучасні польські та українські періодичні видання з видавничої справи (Спроба порівняльного аналізу) / Е. І. Огар // Українська періодика : Історія і сучасність : [доп. та повід. п'ятої Всеукраїнської наук. — теорет. конф., Львів, 27–28 листопада 1998 р. / відп. ред. М. М. Романюк та ін., НАН України ЛНБ ім. В. Стефаника. Науково-дослідний центр періодики]. — Л., 1999. — С. 416–426.
13. Піскозуб Л. Польські часописи з видавничої справи та редагування : пошук моделі для українського аналога / Л. Піскозуб // Поліграфія і видавнича справа : [науково-технічний збірник]. — 2006. — Вип. 43. — С. 61–72.
14. Різун В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві : [навчальний посібник] / В. Різун, Т. Скотникова. — [2-е вид., перероб. і доп.]. — К. : Преса України, 2008. — 114 с.
15. Розум О. Слово до читачів та авторів / О. Розум // Друкарство. — 1994. — № 1 (1). — С. 1.
16. Тимошик М. С. Друкарство / М. С. Тимошик // Енциклопедія сучасної України. — Т. 8. : Дл–Дя. — К., 2008. — С. 444.
17. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця : [практичний посібник] / М. С. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2005. — 560 с.
18. Тимошика М. С. Концепція виникнення і розвитку українського друкованого слова / М. С. Тимошик // Друкарство. — 1994. — № 1 (1). — С. 6–7.
19. 10 lat ukraińskiego «Drukarstwa» // Poligrafika [Електронний ресурс]. — 2004. — № 12. — Режим доступу : http://www.poligrafika.pl/artykuly_/0412/3046.html/.
20. European Association of Science Editor. List of member. — summer, 2001. — 40 p.